

8. TÉMA: TÖRVÉNY

8.1 LECKE: A TÖRVÉNY FORMÁI (20 PERC)

A törvény gazdag jelentéstartalommal rendelkezik: természettörvény, társadalmi törvény, vallási törvény, erkölcsi törvény, törvény, mint jogszabály. A szabálykövetés csak az emberre jellemző sajátosság, ahogy a törvényalkotás is. Fontos kérdés, hogy a különböző törvények között van vagy nincs összhang. A jobbra hajts példáján keresztül vizsgáljuk a társadalmi törvény néhány sajátosságát és kitérünk a verseny problémájára is.

8.1.1 A törvények típusai

A magyar értelmező szótár a törvény fogalomnak a következő hat jelentését különbözteti meg. 1. *Kötelező en betartandó rendelkezés.* 2. *Magatartást irányító szabály.* 3. *Szabályszerűség a fizikai világban.* 4. *Működési elő írások egy adott területen.* 5. *Büntető hatalom mint az igazságszolgáltatás egyik szerve.* 6. *Jogi tanulmányok.*

A fentiek is mutatják, hogy a törvény fogalmát egyaránt használjuk a természetben, társadalomban és az erkölcs világában. A fentiek alapján a 'törvény' fogalmának a következő típusait különíthetjük el.

Nevető Demokritosz.

Forrás:

https://hu.wikipedia.org/wiki/D%C3%A9mokritosz#/media/F%C3%A1jl:Hendrik_ter_Brugghen_-_Democritus.jpg

(a) *Természeti törvények* ([Scientific law](#)) nemcsak a természet, hanem az ember és a társadalom természeti aspektusait is leírják. A természeti törvények mindig deskriptív (leíró) jellegűek. Ontológiai értelemben a törvények megjelenésének (emergenciájának) történetisége van. A fizika és kémia törvényei a legősibb törvények. Az élet törvényei nyilvánvalóan a földi élettel párhuzamosan alakultak ki. Természetesen a fizika és a kémia törvényei érvényesek a biológikumra is, de vannak speciálisan biológiai törvények is. Ugyanez elmondható a társadalmi törvényekről is.

Ismeretelméleti értelemben a törvények felismerése úgy i.e. V. században történt meg a görög kultúrában, jelesen a természetfilozófiában. Ezt a fordulatot [Wilhelm Nestle](#) „a mítosztól a logosz felé” kifejezéssel jellemezte. Az antropomorf istenekkel történő magyarázat helyett ettől az időtől fogva természeti, racionális elveket keresnek, amelyekkel a világ rendjét és az ember helyét értelmezni lehet. A görög filozófia egyik legfontosabb feladata az autonóm, dezantropomorf, és racionális világfelfogás kidolgozása. Természetesen ez a fordulat nem hirtelen megy végbe, így a mitikus gondolkodás a Szókratész előtti filozófusoknál, de még Platónnál is sok helyen megjelenik.

„Semmi sem történik hiába, hanem valamely értelemből kifolyólag és valamely szükségszerűség révén.” mondja Leukipposz. Démokritosz pedig inkább akart egy oksági magyarázatot találni, mint a perzsa királyság birtokába jutni.

(b) A *társadalmi törvények* a természeti törvényeknek egy speciális esetét jelentik, amennyiben az emberek viselkedésén keresztül érvényesülnek. Erre jó példa a [kereslet törvénye](#), amely azt mondja ki, hogy egy normál jószágból csökkenő árak mellett többet, míg növekvő árak mellett kevesebbet vásárolnak az emberek. E törvény nem szólta fel a vevőt semmire sem, azaz nincs normatív tartalma, pusztán felismer egy összefüggést a fogyasztók viselkedésében. A társadalmi és azon belül a gazdasági törvények akkor is kifejtik a hatásukat, ha az egyes emberek semmit sem hallottak a kereslet törvényéről. Ugyanakkor a társadalmi törvények, éppen azért mert tudatos döntések állnak mögötte rendkívüli esetekben módosulhatnak (lásd [.bojkott](#)).

(c) *Vallási törvények* általában az embernek az isten és embertársai iránti kötelezettségeit fejezi ki. Egy vallásos közösségben a vallási törvények rendkívüli erővel rendelkeznek, hiszen morális, legális és transzcendens megfontolások is a törvények betartását írják elő. A vallási törvény mindig normatív jellegű.

Ontológiai értelemben az első társadalmi törvények tradicionálisan rögzült vallási törvények lehettek. Például a [Tízparancsolat](#), a [judaizmus](#) és a [kereszténység](#) alapját képező legfontosabb vallási és erkölcsi parancsolatokat tartalmazza. Ennek a törvénynek a születését egyes szerzők i.e. 7. századra, mások a hatodik századra datálják. A vallási törvényekből alakultak ki később a jogi és az erkölcsi törvények.

Alkotmány/Alaptörvény: a jogszabályok hierarchiájában legfelül áll.

Sarkalatos törvény: azok a törvények, amelyeket az Országgyűlés csak kétharmados többséggel alkothat módosíthat vagy helyezhet hatályon kívül.

Törvény: olyan jogszabály, amelyet csak az állam törvényhozása alkothat meg.

Hammurapi törvényoszlopa. Fent: a király hallgatja (Samas) nap- és igazságisten parancsolatait

Forrás:

https://hu.wikipedia.org/wiki/Hammurapi_t%C3%B6rv%C3%A9nyoszlopa#/media/F%C3%A1jl:P1050763_Louvre_code_Hammurabi_face_rwk.JPG

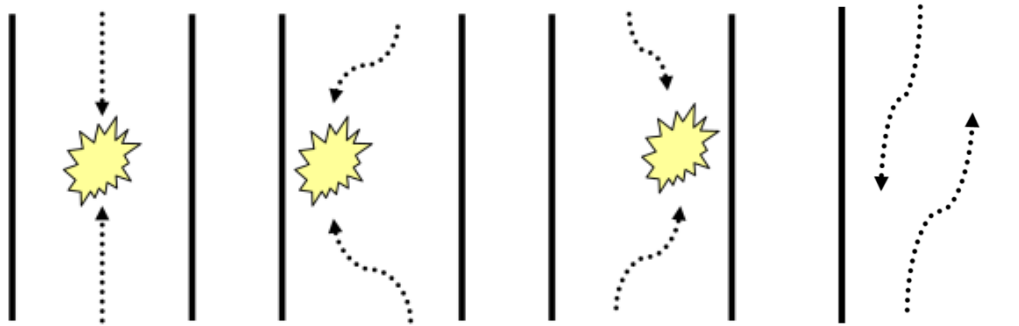
Erkölcsei törvények meghatározott értékekben (pl. az élet tiszteletében), szokásokban, illetve a szocializációban nyilvánulnak meg. Az erkölcsi törvény (pl. Ne ölj!) az embert felszólítja valaminek a megtételére vagy elkerülésére. Ezért az erkölcsi törvények mindig preskriptív (elő író) jellegű. Az erkölcsi törvény fontos sajátossága, hogy az embert belülről (lelkiismeret alapján) ösztönzi a jó megtételére és a rossz kerülésére, továbbá föltételezi a cselekvő szabad akaratát, mellyel magáévá teszi az erkölcsi törvényben foglaltakat. Ideáltipikus esetben az erkölcsi törvények összhangban vannak a társadalom és a természet törvényeivel.

(e) Törvény (jogszabály) a jogszabályok hierarchiájában az alkotmány után a legfőbb jogszabályt jelenti, amelyet csak az adott állam törvényhozása alkothat meg, módosíthat vagy helyezhet hatályon kívül. A törvényeket és más szabályokat az állam jogszabályokban rögzíti és megsértését bünteti. A törvény külső leg is kényszeríti az embert, ezért az a cselekvő akarata ellenére is tud érvényesülni. Ezért is fontos kérdés, hogy a társadalom a parlamenten keresztül jó törvényeket hozzon. Feltehetően először a szofisták értelmezték a társadalmi törvényeket úgy mint emberi produktumokat. Az első írásos törvények Drakon nevéhez fűződnek.

Gyakran egy törvény egyszerre tekinthető társadalmi, erkölcsi és jogi értelemben is törvénynek, ezt mutatja a következő példa is.

8.1.2 Jobbra hajts

Ha az emberek csak gyalog közlekednek, akkor nincs szükség arra, hogy a közlekedést szabályok koordinálják. A kocsik, majd az autók elterjedése azonban közlekedési problémákat idézett elő. Ha például két kocsi viszonylag nagy sebességgel haladt egymás felé egy keskeny úton, akkor a vezetőnek azonnal el kellett dönteniük, hogy jobb vagy a bal kezük irányába térnek ki. Ha mindketten (számukra) ugyanabba az irányba (jobbra vagy balra) térnek ki, akkor sikerült gyorsan elhaladni egymás mellett, ellenkező esetben összeütköznek vagy legalábbis kénytelenek megállni.

Közlekedési dilemma

Forrás:

Ez a példa azt is jól mutatja, hogy két személy esetében is lehetségesek olyan interakciók, ahol nincs idő és mód a kommunikációra. Ebben a helyzetben két jó megoldás létezik: vagy mindkét kocsi a (számukra) baloldalon haladnak, vagy mindketten a (számukra) jobb oldalon haladnak. Mindkét megoldás egyformán jó, azonban ha a felek véletlenszerűen választanak a jobbra és a balra hajts között, akkor könnyen összeütközhetnek. Ezt elkerülendő a közösség egy szabályban rögzíti, hogy a kocsik az autósok az út jobboldalán vagy a baloldalán haladjanak. Persze az is lehetséges, hogy a közösségben spontán módon kialakult egy gyakorlat vagy szokás, amit később a jog is megerősített.

A jobbra hajts példája a törvény sajátosságának számos vonását hordozza. Egyrészt ez egy olyan szabály, amelyet mindenkinek érdekében áll betartani és ezért igyekeznek önként követni. Természetesen vannak olyan törvények pl. adófizetésre vonatkozó szabályok, amelyeket esetenként az államhatalomnak kell kikényszeríteni.

Másrészt ez a példa azt is megmutatja, hogy egy konfliktus helyzetben többnyire többféle szabály megfogalmazható. Vannak teljesen egyenértékű szabályok, mint a jobbra vagy balra hajts szabály, de lehetnek hosszútávon hatékony jobb és rosszabb szabályok is.

A fentiekből az is következik, hogy a különböző társadalmak különböző szabályok alapján működnek. Mindenkinek az adott közösség, illetve állam szabályait kell követni. Dániában nemcsak a dánoknak, hanem az angoloknak is az út jobb oldalán kell vezetniük. Fő szabályként az nem fogadható el, hogy a saját (származási helyének) társadalmi szabályai szerint viselkedjen. Ez ugyanúgy a társadalom összeomlásához vezetne, mintha Angliában a dánok az út jobboldalán haladhatnának.

Ez a példa abból a szempontból is érdekes, hogy rámutat arra, hogy a mobilitás növekedésével párhuzamosan a helyi szabályok kényelmetlenségeket okozhatnak. Például, ha egy angol és egy francia autós találkozik egy utcán, akkor könnyen elő fordul, hogy a szokás

hatalmánál fogva mindkettő a saját szabályrendszerét alkalmazza és így összeütköznek. Mindez felveti a kérdést, hogy a globális hatékonyság oltárán feláldozzuk a lokális szabályokat, s vele együtt az emberi közösségek és társadalmak sokféleségét vagy éppen fordítva a lokális szempontokat védjük a globális szempontokkal szemben.

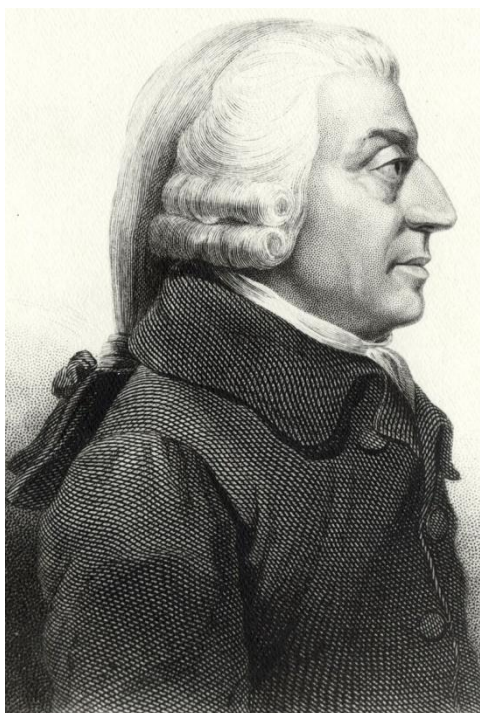
Svédországban először a baloldalon közlekedtek. Mivel a környező országokban jobboldali hajítás terjedt el, a svéd "balra hajtás!" hátránnyá vált. Svédországban sok külföldi, külföldön pedig sok svéd okozott és szenvedett el balesetet eltérő beidegződései miatt. A váltás csak központi utasítással, egyszerre volt kivitelezhető. 1967. szeptember 3-án, vasárnap reggel 5 órakor történt meg.

8.1.3 Verseny

A [verseny](#) a polgári társadalom egyik alapvető jellegzetessége, amely szintetizálja az önérdékkövető és a szabálykövető viselkedéssel. A versenyzői magatartás kettős meghatározottságú, Weber terminológiáját használva, egyidejűleg jellemzi az értékracionalitás és a célracionalitás. Az előbbi azt jelenti, hogy a szabályok az értékek prioritást élveznek az eredmény felett. Az utóbbi pedig azt, hogy a szabályok adta mozgástérrel belül semmi, így például a tradíció sem korlátozhatja az egyént. A versenyzői viselkedés olyan komplex viselkedési forma, amelyet sokkal nehezebb kikényszeríteni, mint az egyszerű és feltétlen szabálykövetést. Ezért a versenyzői viselkedés első sorban a szereplők erkölcsiségének, kulturáltságának a függvénye. A verseny nemcsak a fenti viselkedési formáktól, hanem a harctól és háborútól is különbözik, mivel ott a győzelem érdekében minden eszközt, így erőszakot is alkalmazhatnak a szereplők. A háborúban valójában nincsenek, a versenyben viszont vannak szabályok.

A verseny régóta jelen van a társadalmakban (pl. sport verseny), ugyanakkor a piacgazdaság elterjedésével kapott központi szerepet modern társadalmakban. Adam Smith (IV. kötet, IX. fejezet) fő művében a gazdasági versennyel kapcsolatban a következőket állítja: Ha feltesszük, hogy az emberek az önérdéküket követik, hogy természetüknél fogva különböző teljesítő képességgel rendelkeznek, hogy lehetővé tegyük a szabad és önkéntes cserét, akkor munkamegosztásnak kell bekövetkeznie, mert ez gazdaságosabb, mint az önellátás. A munkamegosztás és a csere versenyt hoz létre a szereplők között, akik a gazdaságilag előnytelenebb ágazatokból az előnyösebb felé fordulnak. A szabad verseny összhangot teremt az egyének szerteágazó, pusztán önérdék hajtotta tevékenységei között. Minden embert arra irányít, amely képességeinek a legjobban megfelel, mert hiszen itt a legversenyképesebb. A teljesítmények arányában osztja el a javakat. A termelést a társadalom szükségleteihez igazítja, mert a kereslet növekedése maga után vonja a kínálat bővülését is.

Lehet-e bármilyen külső beavatkozásnak érdemesebb és magasabb célja – teszi fel a kérdést a skót szerző –, mint az, hogy mindenki a képességeinek legjobban megfelelő helyre kerüljön, a javak a teljesítmény arányában oszoljanak meg és a termelés a társadalom szükségleteihez igazodjék? Ezért minden beavatkozás – akár kedvezmény, akár korlátozás, amelynek révén az állam irányítani igyekszik a gazdasági életet – "késlelteti, ahelyett, hogy siettetné a társadalmi haladást a tényleges gazdaság és virágzás felé". Így Smith a következő meggyőző dőzsözéshoz jut, amelyet sokan a kommunista kiáltvánnyal szemben a liberalizmus manifesztumának tekintenek.

Adam Smith (1723-1790)

Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Adam_Smith#/media/F%C3%A1jl:AdamSmith.jpg

“Minden embernek mindaddig, míg az igazságügyi törvényeket meg nem sérti, teljes szabadságára bízhat, hogy a saját érdekeit a saját módja szerint mozdítsa elő, s munkájával és tőkéjével versenyre lépjen minden más emberrel vagy osztállyal.” –írta Adam Smith (IV. kötet, IX. fejezet.)

A versenyzői magatartás, amely kezdetben csak a gazdaságot jellemezte, ma már a modern társadalom szinte minden szférájában jelen van, a politikától a kultúráig — mint a források és javak elosztásának leghatékonyabb formája.

Egy társadalomban a szabályhoz és a versenyhez való viszony nagymértékben befolyásolja a politikai hatalom jellegét is. Ha az emberek hajlamosak a nyers önzésre és az erőszak alkalmazására, akkor ott egy erős és elrettentő hatalomra van szükség, ahogy arra Hobbes is felhívta a figyelmet, mivel csak egy ilyen hatalom képes rákényszeríteni az embereket a legális viselkedésre. Ezzel szemben a szabálykövető és versenyzői kultúra esetében nincs szükség elrettentő hatalomra, mivel az embereket nem a legalitás, hanem a moralitás mozgatja. Sőt, mivel az emberek hajlandóak követni azokat a szabályokat, amelyekkel egyetértenek, ezért ebben a kultúrkörben az a hatalom működik eredményesen, amely a szabályokat széles társadalmi egyeztetés után alkotja meg. Nem lehet tehát általában, a kultúrát és az emberek mentalitásától függetlenül kijelenteni, hogy milyen jellegű hatalom az ideális.

Kérdések

1. Milyen típusai vannak a törvényeknek?

2. Miben különbözik egymástól a természeti, társadalmi és morális törvény?
3. Milyen tanulságai vannak a jobbra hajts szabálynak?
4. Mi jellemzi a versenyt és a versenyző i viselkedést?

Irodalom

Smith, A (1959): *A Nemzetek Gazdagsága. E gazdagság természetének és okainak vizsgálata.* I. kötet. (ford. Bilek Rudolf, bev. Mátyás Antal) Akadémiai Kiadó Budapest.

Tóth I. János (2010): *Játékelméleti dilemmák.* JATEPress, Szeged.

Tóth I. János (1997): *Játékelmélet és társadalom.* JATEPress, Szeged.

WikiSzótár.hu Magyar értelmező szótár.